

ЖИВОТО ЗНАНИЕ ЗА СРЕДНОВЕКОВОНОТО РЪКОПИСНО НАСЛЕДСТВО

MARIYANA TSIBRANSKA-KOSTOVA
Bułgarska Akademia Nauk

THE LIVING KNOWLEDGE ON THE MEDIEVAL MANUSCRIPT HERITAGE.

A review of: Ivanova, Klimentina. *Manuscripts. Authors. Texts*. Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Tom 14. Krakow: Scriptum Tomasz Sekunda, 2018, 563 pp. ISBN 978-83-66084-15-5. [In Bulgarian: Иванова, Климентина. *Ръкописи. Автори. Творби*. Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Tom 14. Kraków: Scriptum Tomasz Sekunda, 2018, 563 стр.]

Keywords: *old Bulgarian literature, medieval literature, paleoslavistics, Klimentina Ivanova*

Краковско-Вилненските славистични студии (*Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*) са утвърдена и авторитетна поредица, издавана от Института по славянска филология на Ягелонския университет в Краков. Затова поредният том 14-и за 2018 г., съдържащ публикации на едно от най-големите имена на старобългаристиката и кирилometодиевистиката в България – проф. Климентина Иванова, далеч не е само проява на лично уважение към безспорните заслуги на българския учен, но и знак за признание към българската палеославистика, съчетано с приятелство и добро сътрудничество.

Томът под наслов *Ръкописи. Автори. Творби* се фокусира върху разпознаваеми ключови думи за творческата биография на самата авторка. Енциклопедиите я представят като литературен историк, но проф. Иванова е сред малцината ерудити, които владеят различни области на знанието за Средновековието: палеография и кодикология, текстология, литургия, богословие, езиковедие, културология. Замисълът на настоящия том е бил да се съберат на едно място поредица авторски публикации на проф. Иванова, осъществени през годините на дългата ѝ и плодотворна научна кариера до момента, и то такива, които са труднодостъпни днес. Целта е била да им се даде нова публичност и те да достигнат по-лесно преди всичко до младата генерация

изследователи от международната научна общност. Така се е получила една своеобразна антология от общо 20 статии и студии. Най-ранната публикация е от началото на 70-те години на XX в., а най-късната – от 2013 г. Антологията е колкото лична равносметка на изследователските полета на интерес, с които свързваме името на проф. Иванова, на решените и нерешените въпроси в тях, на новите идеи, които съвременното състояние на славистичната медиевистика поражда, толкова и един истински пътеводител за палеославистичните търсения в ръкописното наследство на славянския Юг и Русия. Изборът на съставителите и авторката е много сполучлив и е плод на екипната им работа. Изключително важно е обстоятелството, че проф. Иванова сама е редактирала, допълнила и осъвременила своите изследвания чрез така наречените „авторски бележки“ след всеки материал. Те не само дават библиографска информация къде и кога е публикуван материалът, но хвърлят и нова светлина върху коментираната тема чрез аналитичното ѝ представяне въз основа на нови съвременни данни. Така сякаш всяка статия или студия е тема в развитие или тема с продължение. Решението е смело като намерение и форма, но също така много успешно като краен резултат.

Мащабите на изследванията са големи по времеви обхват, по „горещи точки“ на ръкописната традиция, по жанр на текстовете. Както споделят и авторката в *Думи на автора*, и редакторката М. Иванова в Увода, една емблематична тема за Кл. Иванова отсъства от антологията. Това е темата, която всички медиевисти в България и в чужбина познават като нейния докторат, защитен през 1979 г. – за агиографската продукция на Търновската книжовна школа, към която тя многократно се е връщала. Тази липса обаче се компенсира от поместените в сборника изследвания върху българския XIV век, а още първата разработка е посветена на ръкопис № 267 от 90-те години на XIV век, от Погодиновската сбирка в Държавната публична библиотека в Москва, който съдържа преписи на Скитския патерик и на Пандектите на Никон Черногорец. Статията е първият от общо три материала, които се възпроизвеждат на оригиналния руски език, на който са осъществени преди години. Тя е образцова с изчерпателното и издържано в духа на най-добрите дескрипторски традиции описание на състава по инципите на текстовете, с възпроизвеждането на преписваческите бележки с висока информационна стойност и не на последно място – с поставянето на теоретичните въпроси за езиковия характер на преводите на тези две творби. От съвременна гледна точка и патеричната традиция, и тази на едно от най-значимите съчинения на един любим за монашеството автор, какъвто е Никон Черногорец, са напреднали в своето развитие, но изворовата база, върху която се градят специализираните проучвания, през годините се е натрупвала именно благодарение на подобни публикации. Прециз-

ните наблюдения на проф. Иванова позволяват да се открият фонетико-правописните особености на новгородския диалект и да се направи заключението, че преписвачите на ръкописа не са разбирали напълно своя извод и са допускали грешки.

С XIV век са свързани още няколко публикации, а в други този възлов период от историята на българската преводна и оригинална книжнина е имплицитно намесен. Не можем да изброим всичко, но ще споменем разработката върху български препис на така нареченото второ Учително евангелие хомиляр, което се съдържа в ръкопис № 134 от Зографския манастир. Учителното евангелие се налага като сборник с уставни поучения към неделните и празничните евангелски четива сред всички православни славянски народности и неслучайно се отпечатва още в средата на XVI в. Наличният препис в атонския ръкопис разкрива възможния светогорски произход на превода и по думите на изследователката *поставя под сериозно съмнение данните за превод от гръцки на руски* (с. 431). Бихме искали да отбележим, че в статията се споменават още преписи от второто Учително евангелие в други ръкописи, като № 148 от Библиотеката на Румънската академия на науките в Букурещ. Това е съпътстваща информация, но от съвременна гледна точка тя придобива важност за историята на други типове текстове, които се съдържат в споменатите ръкописи. Юридическият състав в РАН 148 и битуването му паралелно с препис от светогорския превод на второто Учительно евангелие дава насоки за размисъл за специалистите по история на правните текстове на Славянското средновековие. Коментарните бележки в края на статията от съвременни позиции са пример за заявената научна добросъвестност и равносметка. На практика те задават насоките за бъдещите проучвания на зографския ръкопис и необходимостта от неговото издание.

Ръкописите – *материалните носители на Словото*, както ги нарича проф. Иванова, неизбежно са поставени във фокуса на най-голямо внимание. Но не могат да бъдат отминати и творците на словото – талантливите преводачи, автори, книжовници, без които не можем да си представим разцвета на българската средновековна литература в епохата на Първото и Второто българско царство. Обобщено казано, сред първостроителите на книжнината и техните съчинения се нареждат Йоан Екзарх (*Пълен текст на Словото за Сретение от Йоан Екзарх*); Черноризец Храбър (*Един вероятен източник на “За буквите”*); Климент Охридски (*Неизвестни преписи от творби на Климент Охридски в книгохранилищата на Югославия*) и др. Неизбежно някои от най-приносните статии заплитат в почти „криминална“ интрига историята на текстовете, материалните свидетели – ръкописите, в които се срещат, и авторите. Един такъв приносен материал е намереният препис от *Успение Методиево* – житиен текст, посветен на първоучителя св. Методий, който се е съдържал в среднобългарски

нестишен пролог. От него е направил препис сръбският книжовник Симон през втората половина на XVI в. в ръкопис от манастира Кувеждин във Фрушка гора, но за самия ръкопис се знае само по библиографски данни. Истинска находка е, че проф. Иванова намира дълго търсения текст на *Успение Методиево* 156 години, след като за първи път за него споменава Пьотр Прейс в писмото си от 24 юни 1843 г. до Павел Йозеф Шафарик. През 1998 г. научният шанс я отвежда до архива на Прейс в Архива на Руската академия на науките в Санкт Петербург и така се увенчава с успех издирването за науката на препис от среднобългарски извод на една забележителна творба. Текстът допълва представата за св. Методий с ярка пробългарска линия и светецът е наречен *учител на българския народ и българин родом*.

Други публикации, включени в сборника, са принос към изследването на средновековната литература на съседни славянски народи. Такава е например статията, озаглавена *Сборникът на Мара Лешева – неизвестен паметник на сръбската книжнина от XV в.* Това така наречено от проф. Иванова *съкровище* се намира в Държавния исторически музей в Москва (Музейна сбирка № 3483). С вещина и последователни усилия в събирането на максимални исторически и биографични данни авторката чертае образа на поръчителката му – Мара Лешева, по волята на която най-вероятно е съставен ръкописът. Мара Лешева е възможна наследница на рода Църноевичи-Джурашевичи по бащина линия. Сборникът съдържа риторични и наративни съчинения за Божията майка, чието име носи поръчителката. Част от преписаните в него съчинения имат отношение и към българската писмена традиция, доколкото се разпространяват в емблематични сборници като Рилския панегирик на Владислав Граматик от 1479 г., Германовия сборник от 1359 г. и др. Публикацията е приносна не само с идентификацията на една личност, при това жена поръчител, но и с открояването на текстовия състав на един тематичен сборник. Проф. Иванова коректно поднася най-новите данни по темата и се самокоригира, тъй като се оказва, че мисленият за плод на личен вкус и почитание състав се открива в български календарен сборник от XIV в. и вероятно сръбският препис е копиран от близък до него протограф.

Наред със заявления интерес към текстове, книжовници, ръкописи, проф. Кл. Иванова има множество теоретични приноси към терминологията на литературознанието за Средновековието и – в по-общ смисъл на славистичната медиевистика: археология, кодикология, текстология и др. Редица терминологични анализи са поместени в коментарните бележки към отделните статии и студии. По повод на горната статия например именно в такава бележка се допълва характеристиката на Богородичника като тип химнографски сборник, но в контекста на конкретния ръкопис на Мара Лешева терминът придобива съвсем друго значение, макар че е употребен в пър-

вите му описания, а не е даден от самия преписвач. На отделен терминологичен проблем са посветени статиите *Класификация, типология и каталогизация на някои типове сборници в балканската ръкописна традиция* (с. 303–326) и *Некоторые проблемы изучения южнославянской переводной агиографии* (с. 493–520). Първата е изнесена като лекция в далечната 1983 г., а впоследствие публикувана, но нейният систематичен и изчерпателен характер ни най-малко не е намалял през годините. Само изследовател с огромни натрупвания в практиката може да стигне до толкова значими обобщения за типовете сборници в целия балкански кирилски репертоар. Втората се спира на търсенията и изводите на авторката във връзка със съставянето на внушителния справочник *Bibliotheca Hagiographica Balkano-Slavica*, от който от излизането му през 2008 г. насам се ползват всички медиевисти. Проф. Иванова споделя своите принципи на систематизация – календарен и типологически, и аргументира защо не е избрала азбучната подредба по примера на аналогичната гръцка поредица – справочник по византийска агиография, дело на И. Делейе и Ф. Алкен, основаващо се на опита на обществото на йезуитите боландисти. Статията разисква серия от проблеми: какви термини са наложени в различните национални дескрипторски практики (панегирик, тържественик, чети-миней и др.); как се съотнася съставът на сборниците с църковния устав и др. Това е изключително интересно четиво за *творческата лаборатория*, колкото и клиширано да звучи, в която е създаден трудът. Струва ни се, че съвсем основателно това е заключителният материал в книгата, тъй като не само засяга едно от най-големите последни постижения на българския учен, но се явява и квинтесенция на нейния професионален път, обобщавайки всички останали теми и интереси на научното дирене.

Издадените текстове от различни жанрове са изключително приносен момент в книгата и обикновено са приложения към разработките. Техният брой никак не е малък – 11, а сред тях ще открием само акростиховите стихире с глаголическа подредба на буквите, част от непреводен старобългарски химнографски текст, който сякаш предвещава *времето на химнографията* и големите открития в тази област до ден-днешен. Представител на агиографския жанр например е издаденото Житие на Павел Тивейски от ръкопис в Библиотеката на Румънската академия, познато само по един препис преди публикацията на Кл. Иванова на италиански от 2012 г. В книгата същата статия е преведена на български език.

Не на последно място, в книгата има лични наблюдения, спомени от срещи и разговори, обмен на идеи с утвърдени имена от международната палеославистична общност – А. Турилов, У. Федер и др.; учени представители на средното поколение и най-младата генерация в българската палеославистика – М. Йовчева, Я. Милтенов

и др. Те заслужено са цитирани или споменати с конкретните си приноси, така че библиографската информация е не просто актуализирана и допълнена със съвременни изследвания, а читателят остава впечатлен колко много теми и проблеми са набелязани и очакват своите изследователи. Големият учен винаги е създател на традиция, волно или неволно, а продължението на неговите разработки е атестат за значимостта на научните открития. За своите учители – Петър Динеков, Христо Кодов, Боню Ангелов, Куйо Куев и др. – самата проф. Иванова говори с уважение, признателност и нескрита емоция и този личен момент придава на книгата нещо специфично и разпознаваемо.

Ако трябва да обобщим, книгата на проф. Кл. Иванова е изключително полезно четиво за всички, изкушени от медиевистиката. То респектира с обема на знанието за книжовната култура на Средновековието, заложено в него, с опита и високия професионален стандарт на изследователката, с любовта и отдадеността ѝ на ръкописите. Неслучайно името на проф. Кл. Иванова е толкова популярно в международната славистична общност, в страни като Русия, Сърбия, Италия, Израел и др. То присъства и в редколегията на *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, електронното научно списание на Института по славянска филология на Университета *Мария Кюри-Склодовска* в Люблин, защото е неразривно свързано с изследванията върху Кирило-Методиевото дело, както обикновено наричаме началото на многовековния възход на писменото слово; защото с лекота прекрачва границите на пространството и навсякъде поражда само уважение към таланта и труда на учения. Полша, където излиза настоящият сборник, си е спечелила статута на една от най-активните точки в Европа, където средновековното ръкописно наследство на славянството се радва на силен интерес, на работата в екип, на взаимното уважение, отстояването на високи научни критерии и е живата *споделена старина*. Затова до споменатите български имена в тази книга заслужено застават полските съставители на антологията – проф. Александър Наумов, проф. Мажана Кучинска, проф. Ян Страдомски – колеги, сътрудници, скъпи приятели на проф. Иванова. Настоящата книга доказва съществуването на *рицарски орден на палеославистите*, както сполучливо се изразява самата авторка, а ние ще допълним, че тя носи удоволствието не само от четенето и знанието, но и от опознаването на един от *Великите магистри* на този орден – Климентина Иванова.